
PJESMARICA NIKOLE MAZAROVIĆA

Aleksandar Radoman

Adnan Čirgić

In this paper the authors give a description of the manuscript of the Song Book of Nikola Mazarović from the end of the 18th century. The manuscript is kept in the Arch Parish Archive in Perast and contains a great number of folk literature texts, including a number of poems of known and unknown poets from Dalmatia and Boka Kotorska from the epoch of the early modern period. Special attention was dedicated to the graphics of monuments. The analysis of the graphics showed that the author of the song book transcribed poems from an older almanac.

Premda je crnogorsko usmenoknjiževno nasljeđe bilo predmet brojnih studija, monografija, antologijskih izbora i pojedinačnih izdanja, ipak je jedan njegov znatan dio do danas ostao nepoznat kako široj, tako uglavnom i naučnoj javnosti. Tome korpusu nedovoljno proučenih i neobjavljenih rukopisa crnogorske usmene književnosti pripadaju i njeni najraniji zapisi, nastali u Boki Kotorskoj tokom XVII, XVIII i XIX vijeka. Prvi je pažnju na taj segment naše literature skrenuo vrijedni proučavalac bokeljske istorije i kulture, Peraštanin Srećko Vulović. Njegovim tragom proučavanje bokeljskoga usmenoknjiževnog nasljeđa nastavili su Valtazar Bogišić, Gracija Brajković, Miloš Milošević, Radosav Medenica, Hatidža Krnjević, Miroslav

Pantić, Vojislav P. Nikčević, Radoslav Rotković i drugi autori, ali tek su u skorije vrijeme prva dva od desetak bokeljskih pretežno usmenoknjiževnih zbornika, pohranjenih u arhivima u Crnoj Gori i Hrvatskoj, integralno objavljeni.¹

Rukopisna *Pjesmarica* Nikole Mazarovića iako naučnoj javnosti poznata već gotovo vijek i po, do danas nije integralno publikovana niti je bila predmet detaljnije naučne obrade. Ta najobimnija rukopisna pjesmarica nastala u Perastu krajem XVIII vijeka nalazi se danas pod inventarnim brojem R XII u kolekciji rukopisa Nadžupskoga arhiva u Perastu. Zahvaljujući predusretljivosti don Srećka Majića tokom marta ove godine omogućeni su nam svi neophodni uslovi da se posvetimo proučavanju ovoga za našu književnost i kulturu neprocjenjivoga spomenika.

O postojanju rukopisa naučnu javnost prvi su obavijestili Srećko Vulović² i Valtazar Bogišić.³ Zapravo je njegovo otkriće bilo dio širih aktivnosti podstaknutih od strane Bogišića, a čiji je glavni protagonist bio upravo Vulović, što je rezultiralo notiranjem i spašavanjem znatnoga dijela bokeljskoga

¹ V. *Pjesmarica Nikole Burovića*, priredili, predgovor i rječnik sastavili Aleksandar Radoman & Adnan Čirgić, Fakultet za crnogorski jezik i književnost & Sekretarijat za kulturu i sport Glavnog grada, Cetinje – Podgorica, 2017; *Pjesmarica Krsta Mazarovića*, koju čine tek dvije deseteračke usmene pjesme, objavljena je u radu: Aleksandar Radoman & Adnan Čirgić, „Izvještaj o istraživanju *Pjesmarice Krsta Mazarovića* iz Nadžupskoga arhiva u Perastu“, *Lingua Montenegrina*, god. X/1, br. 19, Fakultet za crnogorski jezik i književnost, Cetinje, 2017, str. 283–318.

² Srećko Vulović, „Popis narodnih bokeških spisatelja i njihovih dijela“, *Program C. K. Realnog i velikog gimnazija u Kotoru*, za šk. god. 1872–73, Zadar, 1873, str. 29.

³ *Narodne pjesme iz starijih najviše primorskih zapisa*, knjiga I, sabrao i na svijet izdao V. Bogišić, Glasnik Srpskog učenog društva, drugo odeljenje, knjiga X, Beograd, 1878, str. 134–135.

književnog nasljeđa kojem je prijetio pad u zaborav i nestajanje. Najbolje svjedočanstvo intenzivnih veza i zajedničkih napora usmjerenih u pravcu lociranja, opisa i dobavljanja brojnih rukopisa jeste prepiska između Bogišića i Vulovića koju je objavio Miroslav Pantić.⁴

O rukopisu peraškoga patricija Nikole Mazarovića (7. X 1760. – 23. II 1851) Valtazar Bogišić je u predgovoru svoje znamenite antologije *Narodne pjesme iz starijih najviše primorskih zapisa* zabilježio ovo: „Rukopis Mazarovića, iz koga izvadismo deseterce kao paralele bugaršticama, mlađi je od Balovićeva, jer mu je na korici zabilježena g. 1775, u kojoj su pjesme napisane. Rukopis ima 472 str. 4⁰; od kojih ni jedna nije po sve prazna. – Sadržaj su u ovome rukopisu pjesme, najviše narodne u razmjeru deseterca. Bugarštice nema ni jedne. Osim posljednjih pet komada, rukopis je pisan vaskolik rukom Nikole Mazarovića. Tri su umjetne pjesme nekoga Jodza Šiloppi s početka našega vijeka, a dvije je prepisalo nekakvo nedouko đaće. Mazarović je, po svoj prilici, najviše prepisivao pjesme iz drugih rukopisa.“⁵ Bilješka je nastala na osnovu nešto opširnijega opisa koji je dao Srećko Vulović, a koji se danas čuva u rukopisnome fondu Nadžupskoga arhiva u Perastu. No, ona sadrži sve bitnije informacije o rukopisu, iako donosi i jednu pogrešku budući da Bogišić očito nije do kraja dobro rastumačio Vulovićevu informaciju da su u Mazarovićev rukopis naknadno dopisane pjesme peraškoga pjesnika Joza Šilopića (1788–1858), jer ih smješta na kraj rukopisa, đe im zapravo u rukopisu nije mjesto. Na posljednjoj stranici rukopisa nalazi se potpis Nikole Mazarovića i godina 1775, pa je za

⁴ Miroslav Pantić, „Prepiska Srećka Vulovića i Valtazara Bogišića“, *Zbornik istorije književnosti*, knj. 2, SANU, Beograd, 1961, str. 200–231.

⁵ *Narodne pjesme iz starijih najviše primorskih zapisa*, knjiga I, sabrao i na svijet izdao V. Bogišić, Glasnik Srpskog učenog društva, drugo odeljenje, knjiga X, Beograd, 1878, str. 134–135.

razliku od nekih drugih zbirki ovoga korpusa, bilo lako odrediti zapisivača i vrijeme nastanka rukopisa. Istina, moglo bi se vjerovati da je Mazarović 1775. godine zapravo započeo s prepisivanjem pjesama te da je taj proces mogao duže trajati, budući da mu je tad bilo tek petnaest godina.

Nalik Pjesmarici Nikole Burovića i rukopis Nikole Mazarovića čine pjesnički sastavi različite provenijencije i žanrovske pripadnosti. Ponajviše je u njoj glasovitih peraških počašnica i deseteračkih epskih pjesama, poglavito onih o peraškim historijskim događajima i hajdučkim okršajima s Turcima, no nalazimo u njoj i usmenih lirskih pjesama različitoga žanra, među njima i onih „stidnih“, kao i pjesme raznih poznatih i nepoznatih dubrovačkih i bokeljskih pjesnika. Od onih identifikovanih, pomenimo pjesme Marina Burešića, Paskoja Primovića, Vlada Menčetića i docnije upisane stihove Pava Kamenarovića i Joza Šilopića. Sve zajedno u zbirci se nalodi 147 samostalnih tekstova. U cilju prezentovanja i valorizacije ovoga dijela naše kulturne baštine Mazarovićev, kao i još nekoliko sličnih rukopisa, biće uskoro integralno publikovan.

Rukopisni zbornik Nikole Mazarovića pisan je latiničnim pismom, uglavnom u ortografskome maniru tipičnome za XVIII vijek, ali i s uticajima prethodnih vremena. Njegova je ortografija kudikamo jednostavnija od one koja je prisutna u ranijem periodu, ali su miješanja grafijskih rješenja za pojedine foneme očigledna već i nakon pukoga prelistavanja zbornika. Na osnovu toga lako bi se moglo odrediti koje su pjesme u ovome zborniku prepisane iz ranijih zbornika, koje od njih je Nikola Mazarović prepisao možda iz zbornika koji i sami predstavljaju prijepis kakvih starijih pjesmarica, a koje su možda nastale direktno njegovim zapisivanjem ili, evenutalno, prepisivanjem iz kakve pjesmarice svojih savremenika. Kako se za pjesme s relativno savremenom tematikom zapisivača ili one iz neposredne prošlosti može konstatovati relativno malo

miješanje grafijskih rješenja, te uglavnom uprošćen grafijski sistem u kojemu su svi vokali označeni onako kako se i danas označavaju (izuzev vokalnoga *r* koje je tradicionalno *ar*), vrlo rijetko geminiranje konsonanata, *lj* kao *li* ili čak *lj*, *č* kao *c*, nerijetko i *c* kao *c* i sl., onda je još utemeljenija pretpostavka da su one sa znatnijim miješanjem slovnih rješenja nastale prepisivanjem starijih zbornika. A što su ta miješanja veća i češća, to je i mogućnost da su pojedine od njih prije Nikole Mazarovića postojale u raznim varijantama i bile zapisivane od raznih sakupljača u raznim vremenima. Uostalom, činjenica da se neke pjesme iz zbirke Nikole Burovića, za koju smo takođe konstatovali da je vjerovatno nastala i prepisivanjem starijih predložaka, ponavljaju sto godina kasnije u zbirci Nikole Mazarovića, dodatno potvrđuje iznijetu pretpostavku.

Svi fonemi crnogorskoga jezika potvrđeni su u rukopisu Nikole Mazarovića, samo što – kako je rečeno – nemaju svi današnja grafemska rješenja. Iako nije fonem, vrijedan je pomena i glas *ʒ* (*dz*), odavno zabilježen u crnogorskim govorima – osobito primorskim, za koji se možda potvrda nalazi i u ovome zborniku. Premda se prezime zapisivača ove zbirke u nauci tradicionalno transkribuje kao Mazarović, kako ga uostalom i mi preuzimamo, ono je u zbirci od samoga autora različito zapisano: *Manzarouich*, *Mazarouich*, *Mazzarouich*. Ni na jednome drugome mjestu u rukopisu zapisivač fonem *z* ne označava ni grupom *nz* ni geminiranim *zz*, već ili kao *s* (najčešće) ili kao *z* (rjeđe). Činjenica da to prezime nije zabilježeno kao *Masarouich* (u skladu s ortografskom praksom) kao i da je zabilježeno sa geminiranim *zz* koje označava fonem *c* te da postoji i varijanta *nz*, navodi na pretpostavku da nije riječ o fonemu *z* već o *ʒ* (*dz*) za koje zapisivač nije imao adekvatno i jednoznačno grafijsko rješenje. Na tu nas pretpostavku upućuje i činjenica da je jedno od odabranih rješenja bilo ono kojim se označava fonem *c* (*zz*), koji je sa *ʒ* (*dz*) parnjak u odnosu zvučnost – nezvučnost.

Iznijećemo slovne oznake za svaki pojedinačni fonem.

Vokali su, već je rečeno, označeni onako kako se i danas označavaju. Pored pomenutoga izuzetka u vezi s bilježenjem vokalnoga *r*, treba još pomenuti i nekoliko slučajeva u kojima se vokal *i* bilježi kao *j* (npr. *jdu*, *jma*, *jsuoditi*), *ij* (npr. *govorij*, *koiij*, *lijhza*, *mij*, *sijui*) ili još rjeđe kao *ÿ* (npr. *kÿ*, *tÿ*, *ÿ*). Starija ortografska praksa, posvjedočena dijelom i u rukopisu Nikole Mazarovića, fonem *j* označavala je kao *i*. Iako je naknadna upotreba grafema *j* za fonem *j* (koji se dotad označavao kao *i*) mogla usloviti analogno zapisivanje fonema *i* grafemom *j*, čini se ipak da ne treba odbaciti mogućnost i da je to *j* za *i* nastalo nepreciznim transliteriranjem starijega rješenja *ÿ*, koje je takođe posvjedočeno u navedenim primjerima. Traženje bilo kakve veze između izgovora fonema i njegova grafema ne bi dalo rezultate jer su isti oblici na različitim mjestima različito zabilježeni.

Fonem *b* ima isti grafem kao u standardnoj abecedi. Razlika je jedino u tome što je nerijetko posvjedočena njegova slovna geminacija, npr. *bbilo*, *ubbila*, *ne bbi*, *tebbe*, *ribba*.

Fonem *c* se bilježi na nekoliko načina.

1. Najčešći je način bilježenja fonema *c* grafemom *z*, npr. *aiduiz*, *bariaz*, *brataz*, *gierz*, *jedarza*, *junazi*, *kraguiaz*, *lize*, *mierize*, *noiza*, *prilizi*, *Turzi*, *udouizu*, *ulizu*, *zar*, *zargliene*, *zariza*, *zarne*, *Zarnoi*, *zelovasce*, *Zetignane*, *zurize*. Kao što se vidi, takav način bilježenja posvjedočen je u svim položajima u riječi.

2. Nešto je rjeđi današnji način bilježenja toga fonema, premda je on potvrđen i u starijoj ortografskoj tradiciji (kod N. Burovića kao jedan od načina za bilježenje fonema *c*), npr. *celiuasce*, *cmilieti*, *cvijege*, *junacim*, *Joxicu*, *Ocigna*, *tobolac*, *Turci*. I ovaj je način, kako se vidi, potvrđen u svim položajima u riječi.

3. U svega dva primjera zabilježili smo i geminirano *zz* kao oznaku za fonem *c*, npr. *herzzegh*, *ozza*. Treba naglasiti da je vjerovatno riječ o preuzimanju ranijih rješenja iz starijih rukopisa, o čemu posebno svjedoči više puta zasvjedočen oblik *ozza*, *ozzu* i sl.

4. Bilježenje fonema *c* grupom *ch* posvjedočili smo samo u primjeru *Grabouach*, a vjerovatno je riječ o nepažnji zapisivača jer grupa *ch* kod njega, a i inače u latiničnoj primorskoj ortografskoj tradiciji, ima druga značenja. Upravo se grupa fonema *ck* kod Nikole Mazarovića bilježi kao *ch*, npr. *Uicha* (=Vicka).

Fonem *č* bilježi se najčešće ili kao *ç* ili kao geminirani znak *çç*. Po tome se razlikuje od pravopisa Nikole Burovića u kojemu takav način bilježenja fonema *č* nije posvjedočen, ali i od Krsta Mazarovića kod kojega postoji nekoliko načina za obilježavanje fonema *č*. Jedino je u pjesmi o paši Seidiji Nikola Mazarović *č*

bilježio kao *cj* (*cjauscia* = čauša). Takav je način mogao preuzeti prepisivanjem te pjesme iz zbirke Krsta Mazarovića koji č, između ostalog, bilježi i kao *ci* i kao *cj*. Čini se da je grafem *c* za fonem č obilježje epohe kojoj pripada Nikola Mazarović, premda je s obzirom na činjenicu da su zbornici iz Crnogorskoga primorja uglavnom nepoznati javnosti teško donositi zaključke, npr. *mac*, *ocjma*, *macę*, *ucjnisce*, *urocjisce*. Geminirano *cc* sigurno je nastalo transliteriranjem starijega pravopisnog rješenja *cc* (za č), npr. *ismacę*, *jacę*, *jarcję*, *ocj*, *ocj*, *recę*, *satecę*, *tocj*, *tocj*. Takva rješenja rječit su svjedok prepisivanja starijih predložaka. Ništa manje o tome ne svjedoči ni oblik *harach*, nastao vjerovatno nepreciznim transliteriranjem *ch* za č.

Grupa fonema *č* kod Nikole Mazarovića dosljedno je *ch*, što je opet potvrda prepisivanja starijih rukopisa u kojima je, sudeći po ortografiji Nikole Burovića, grupa *ch* označavala *č*. Dakle, i tu je riječ o transliteraciji ranijih rješenja, samo što je *c* zamijenjeno s novouspostavljenim *c* (za č), npr. *ajduchome*, *iunache*, *junachi*, *mletacha*, *neimachomu*.

Fonem *ć* takođe nema jedinstveno grafijsko rješenje. Pored u starijim zbirkama zasvjedočenih rješenja *ch* (npr. *ciech*, *goch*, *Mingunouich*, *mladich*, *pomoch*, *ronech*, *sinoch*, *Socholouich*, *suproch* – kao što se vidi, javljaju se samo za *ć* u finalnome položaju u riječi) i *chi* (npr. *chiemo*, *chiera*, *chiud*, *hochie*, *Kuliscichia*, *Louchiene*, *nochiaske*) te nešto rjeđega *ti* (npr. *tia*, *tiachu*, *tierra*, *tie*) i *ki* (npr. *kiud*, zasvjedočenoga samo u tome primjeru, što je opet sigurna potvrda da je doslovno preuzet iz kakva starijeg rukopisa kao starije ortografsko rješenje), koja su zasvjedočena i kod Nikole Burovića i kod Krsta Mazarovića, posebno su neobična vrlo česta grafijska rješenja *gi* i *g* za *ć*, osobito kad se zna da i sam Nikola Mazarović tim istim rješenjima obilježava i *đ*.

Primjeri za upotrebu *gi* za *ć*: *Bilegia, bragiu, Buiouigia, gagiam, gierzu, giordom, giu, Giurgia, kugie, megiu, Passctrouigia, pogieru, Popouigia, porobigiu, Sambeligia, sesticigia, sregia, tregiu, uiegie*.

Primjeri za upotrebu *g* za *ć*: *gerat, gero, gescio, legi, gu, lubardajugi, osuetige, pieuajugi, plegi, pog, Rascouiga, regi, sachupigu, sagerao, sagradigu, ueg, uruginom*.

Primjer *usdisuchgi* jedini je toga tipa (đe je *ć* označeno kao *chg*), pa ga ne treba posebno objašnjavati jer je sigurno riječ o miješanju dva načina obilježavanja.

Nije jasno zašto Nikola Mazarović *ć*, pored ustaljenih i kod njega običnih rješenja *ch* i *chi*, bilježi i kao *g // gi*, kojima inače i sam označava *đ*. Takvo miješanje grafijskih rješenja za *ć* i *đ* nije zabilježeno u zbirkama Nikole Burovića i Krsta Mazarovića, takođe iz Perasta.

Fonem *d* ima isto grafijsko rješenje kao u savremenome pismu. Razlika je samo u tome što je zasvjedočena njegova geminacija: *tadda, jaddi, ledda, uiddi, cuddo*.

Fonem *ž* (*dž*) nije jednoznačno riješen. Nikola Burović taj fonem označava kao *s* (*medansia*) i kao *z* (*zeferdar*), a Krsto Mazarović kao *x* (*maxarski*). U rukopisu Nikole Mazarovića posvjedočena su druga dva rješenja, ali i još neka:

x = *ž*, npr. *anxarima, kapixie, mendaxia, Oxich*

z = *ž*, npr. *kuiunzie, meidanzia, penzera, sinzir*

g = *ž*, npr. *kapigie, kuiungie*

gi = *ž*, npr. *sangiak*

gh = *ž*, npr. *meghdanghie*

c = *ž*, npr. *cęferdara*.

Prva dva rješenja najčešća su, premda ni *g* = *ž* nije rijetko. Potonje rješenje počinje se javljati počev od pjesme *Poshocniza od Memedaghe* i nakon toga javlja se počesto do kraja zbirke, ali samo u navedenome primjeru.

Fonem *đ* označava se najčešće kao *g* (npr. *doge, dogi, ge, gecizu, gella, geouiko, getetoue, geuera, Gurigia, iegite, jgase, megeda, negeliu, nighge, onge, poge, sueg, suge, uig, uigi, vige*) i kao *gi* (npr. *Giurach, Giurgeua, ogragiom, pargieti, pogiosce, poragia*). Sasvim rijetko, svega u dva primjera, primijetili smo geminirano *gg* kao znak za *đ*, npr. *meggiu* (dakle, *ggi*) i *poggi* (ovaj drugi je zabilježen u istome stihu kao *pogi poggi*). Samo jednom zabilježeno je *gh* za *đ* (*kugh*). Čini se da se primjeri *gg* i *gh* više mogu tretirati kao greška uslovljena čestom geminacijom grafema *g*, odnosno čestom upotrebom *h* uz *g* (*gh*) nego kao ortografski izbor za *đ*. Sasvim je usamljen primjer *sctogoz*, a nije jasno je li u njemu *z = ć* ili *đ* jer se fonem *đ* nerijetko desonorizuje u finalnoj poziciji kao *ć* (npr. *Giurach = Đurać < Đurađ*).

Fonem *f* piše se kao *i* u savremenome pismu, npr. *fuscte, fuxte, safalli* i sl. Pomena je vrijedna jedino upotreba oblika *teptedar*, ali je u tome slučaju vjerovatno riječ o izgovornoj alternaciji *p – f*, a ne o upotrebi grafema *p* za fonem *f*. Nije zabilježena geminacija grafema *f*.

Fonem *g* označava se kao:

- *g* (npr. *blago, glas, gospodarom, Grauouo, isgibosce, noge, sagradigu, Gabella*)
- *gh* (npr. *draghi, kgnigha, negh, pasmaghe, podighnula, praghu, stighnule*)
- *gg* (npr. *begga, neggo*)
- *h* (samo u primjeru *neh = neg*).

Vjerovatno je grafijsko rješenje *gh* i *gg* za fonem *g* uslovljeno praktičnim razlozima – da bi se izbjegle različite izgovorne vrijednosti grafema *g*. Međutim, kako je pokazano uz grafijska rješenja za foneme *ć* i *đ*, jednoznačnost nije postignuta.

Fonem *h* označava se ili kao u savremenome pismu (npr. *harach, herrzegh, hogies, hora, hrani, htio, isdahnu, mahniti*) ili kao *ch* (npr. *ach, charaiu, charlo, chladienze, chrabra, gledachu, mogachu, prachom, pucha, sucha, tanachnu, tarbucha, tiachu*). Upotreba jednoga i drugoga rješenja nasumična je, pa se isti oblici upotrebljavaju čas ovako čas onako, a ima i primjera tipa *hotio bich*.

Neobično je što je vrlo česta upotreba *ch* za *h* kod Nikole Mazarovića izostala u starijim zbornicima Nikole Burovića i Krsta Mazarovića. Neće sigurno posrijedi biti alternacija *h* sa *k*, na što bi mogao uputiti podatak da se kod N. Mazarovića *ch* koristi i kao oznaka za fonem *k*, jer i on sam podjednako često upotrebljava grafem *h*, a zna se da je fonem *h* bio stabilan u klasičnome peraškom govoru te i da je i danas stabilan u tome govoru. Vjerovatno je *ch* za fonem *h* u rukopisu Nikole Mazarovića posljedica uticaja starijih zbornika koje je koristio.

Fonem *j* bilježi se dvojako:

- *i = j* (npr. *aiduzi, biexat, boi, charaiu, ie, ioi, Nouiane, uoiuoda*)

- *j = j* (npr. *je, junazi, kraju, tuoje*).

Sasvim je usamljen primjer *ja*, vjerovatno transliteriran iz starijega predloška. A u skladu je s tradicionalnim ortografskim manirom izostavljanje grafema za inicijalni fonem *j*, npr. *er, urix, usta*, premda se i u takvim slučajevima kod Nikole Mazarovića javljaju primjeri tipa *ier / jer, jurix / iurix, iusta / justa* i sl.

Iako se nijesmo bavili statistikom, čini se da je upotreba *i = j* najčešća u zborniku N. Mazarovića.

Fonem *k* upotrebljava se kao:

- *k* (npr. *geouiko, Kamenara, karui, koscugliu, Kotoranom, kraju, krepka, kule, Kumburu, kupit, lukierna, maika, Niku, okamenila, polak, Sokolouich*)

- *ch* (npr. *blieschu*, *bojach*, *chrillo*, *Lucha*, *maichu*, *nacharada*, *Turche*, *uierenichu*, *ocha*, *pach*, *priechor*, *rechli*, *ruche*, *siechu*, *Socholouich*, *suachi*, *Talianche*, *tanchiem*, *utechosce*, *Xpagniulscha*)

- *c* (npr. *bosanscoga*, *capetana*, *Cotoru*, *Crile*, *Nicola*, *pocrala*, *tolico*, *ucrala*)

- *ck* (npr. *junack*, *Turacka*)

Potonje je rješenje (*ck* = *k*) izuzetno rijetko.

Različita grafijska rješenja za fonem *k* u rukopisu Nikole Mazarovića nasumično se upotrebljavaju, pa mogu biti i odraz manira samoga zapisivača koji nije ustalio jednoznačnu upotrebu za taj fonem, ali i odraz stanja u rukopisima u koje je nesumnjivo imao uvid. Tako se recimo i u istoj riječi javljaju različita rješenja, npr. *Klobucha*, *kotorsce*. Još vrijedi spomenuti da se *k* u grupi fonema *kv* često upotrebljava kao *qu*, npr. *osquasit*, *squasi*, *zarqua*, što je odraz starije ortografske prakse.

Fonem *l* bilježi se kao *i* u savremenome pismu, samo što je izražena njegova geminacija, npr. *selle*, *millu*, *ubbilla*, *Olliuera*, *Gabelli*, *malla*, *suille*, *lalle*, *uillu*. Upotreba *l* i geminiranoga *ll* nasumična je, pa se svi navedeni primjeri mogu upotrijebiti i s negeminiranim *l*.

Fonem *l̥* (*lj*) bilježi se kao:

- *gli* (npr. *boglie*, *gliubau*, *gliubi*, *koscugliu*, *schogliu*, *uegliu*, *ugliesti*, *xaglie*)

- *gl* (npr. *posgli*) – sasvim rijetko se koristi

- *li* (npr. *blieschu*, *cmilieti*, *domixliata*, *liepiriza*, *negelie*, *obbliubio*, *obliubi*, *omiliele*, *posiulie*, *sablie*, *Spliet*, *Uangelie*, *uliegghu*, *usimlie*)

- *l* (npr. *posclite*, *semli*) – upotrebljava se znatno rjeđe nego *li*.

Fonemi *m* i *n* imaju iste grafeme kao u savremenoj latinici.

Razlikuju se samo po tome što se javljaju i geminirani, a geminirana i negeminirana upotreba nasumična je, tj. nije odraz eventualnih kontekstualno uslovljenih izgovornih razlika, npr. *kammi* i *kami*; *rannu* i *ranu* i sl.

Fonem *ń* (*nj*) označava se najčešće kao *gni* (npr. *gniecho*, *gnieghda*, *Gnieguxeuch*, *kognia*, *magnie*, *signiu*, *Xpagniulschie*) i kao *gn* (npr. *gnima*, *kgnigha*, *kogn*, *sui-etouagne*), a izuzetno i kao *ni* (npr. *Nieguxeuch*) i *n* (npr. *ogan*).

Fonem *p* bilježi se kao u savremenoj latinici, a nije neuobičajena ni geminacija kao odraz ortografskoga manira, npr. *Trippo*.

Fonem *r* bilježi se kao u savremenoj latinici, a geminacija je vrlo česta, npr. *gorre*, *starre*, *tierra* i sl. Vokalno *r* dosljedno se bilježi kao *ar*, npr. *barso*, *isuargosce*, *martua*, *pargieti*, *parvu*, *sarme*, *sarze*, *scarpiela*, *Starp*, *Zarnu*. Primjeri s *ir* za vokalno *r*, koji se mjestimično javljaju u rukopisnome zborniku Nikole Burovića, nijesu u upotrebi kod Nikole Mazarovića.

Fonem *s* bilježi se ili kao u savremenoj latinici (npr. *douesti*, *glas*, *Osman*, *rusie*, *sachupigu*, *sagradisce*, *sam*, *se*, *Sokolouich*, *suachi*, *usuiscisce*, *xalosne*, *andioschiem*) ili geminirano (npr. *bissera*, *glassom*, *nossit*, *piessan*). Osim toga, uglavnom u inicijalnome položaju, javlja se i *f*, npr. *fui*, *fbore*, *framottu*. Problem pri čitanju predstavlja činjenica da i *s* i *ss* imaju i druge izgovorne vrijednosti.

Fonem *š* bilježi se kao:

- *sc* (npr. *basciu*, *ciauscia*, *dadosce*, *duscmanc*, *fuscte*, *isuargosce*, *odpusctila*, *pasce*, *pogiosce*, *puscti*, *sagradisce*, *scgnim*, *scto*, *urociscce*, *usesce*, *usuiscisce*, *utechosce*)

- x (npr. *duxmane, fuxte, imbrixima, jox, Joxizu, muxtuluch, Peraxtani, trix, uarox, urix, xaglie, xatoroui, Xpagniukschie, Xpuxane*)

- s (npr. *ćinis, pase, pasmaghe, posgli, potrusio, skupstinu*)

- ss (npr. *bisse, çassu, passi, Pegliesaz*).

Najčešća su prva dva navedena rješenja, a miješanja su sasvim obična kao u primjeru *darscte darxte* u okviru istoga stiha, ili čak kao u primjeru *domixsliata* – đe su jedan pored drugoga data dva različita načina za obilježavanje istoga š.

Treba dodati još da se grupa *šk* najčešće bilježi kao *sch* (redovno je npr. *pusche*), ali se pored *perasche, schogliu, ulaschi* javljaju rijetko i oblici tipa *perasci* (=peraški).

Fonem *ś* jednobrazno je riješen kao *si*, npr. *jsiecęna, osiechao, siutra* i sl.

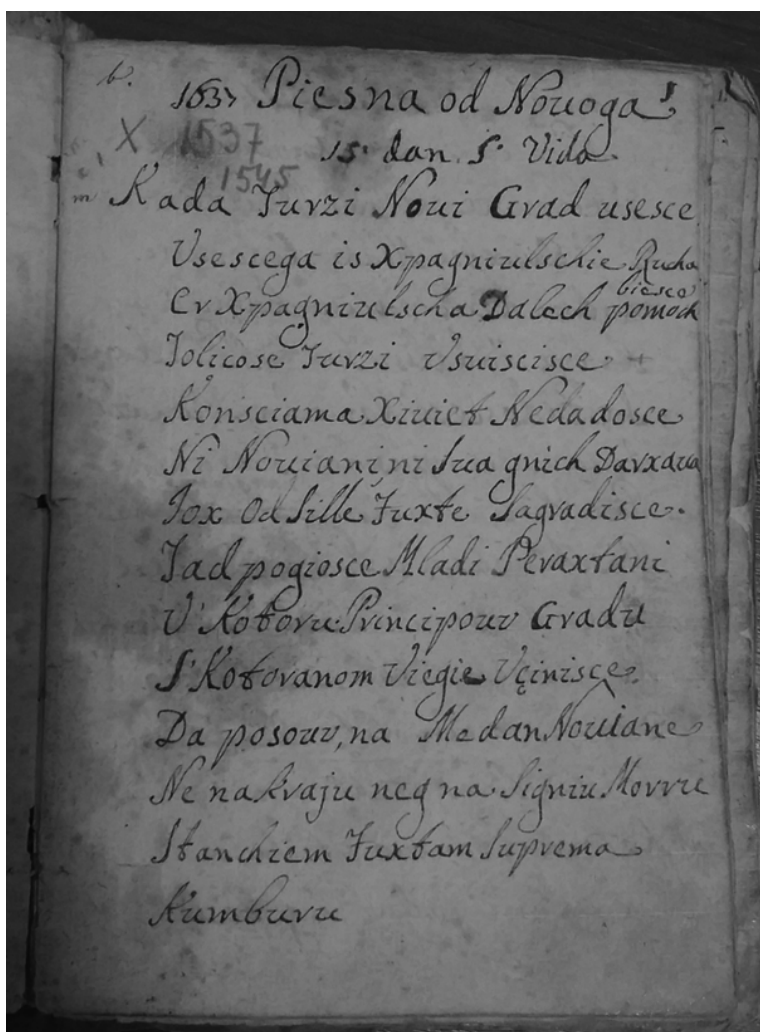
Fonem *t* isti je kao u savremenoj latinici, samo što je geminacija česta, npr. *bratta, çetta* i sl.

Fonem *v* bilježi se kao *u*, npr. *isuargosce, posouu, usuiscisce*, a sasvim rijetko kao u savremenoj latinici.

Fonem *z* bilježi se najčešće kao *s* (npr. *Bokesi, chasat, isgibosce, isuargosce, nesnane, pismatore, prielas, safali, Sambeligia, samienio, sauesati, sdrach, sdrauo, seleni, slo, soue, suati, suse, uesenu, usesce, usimlie*) i rjeđe kao *z* (npr. *za, zubi*), a sasvim rijetko kao *ss* (*susse*).

Fonem *ź* bilježi se kao *si*, npr. *jsiela*.

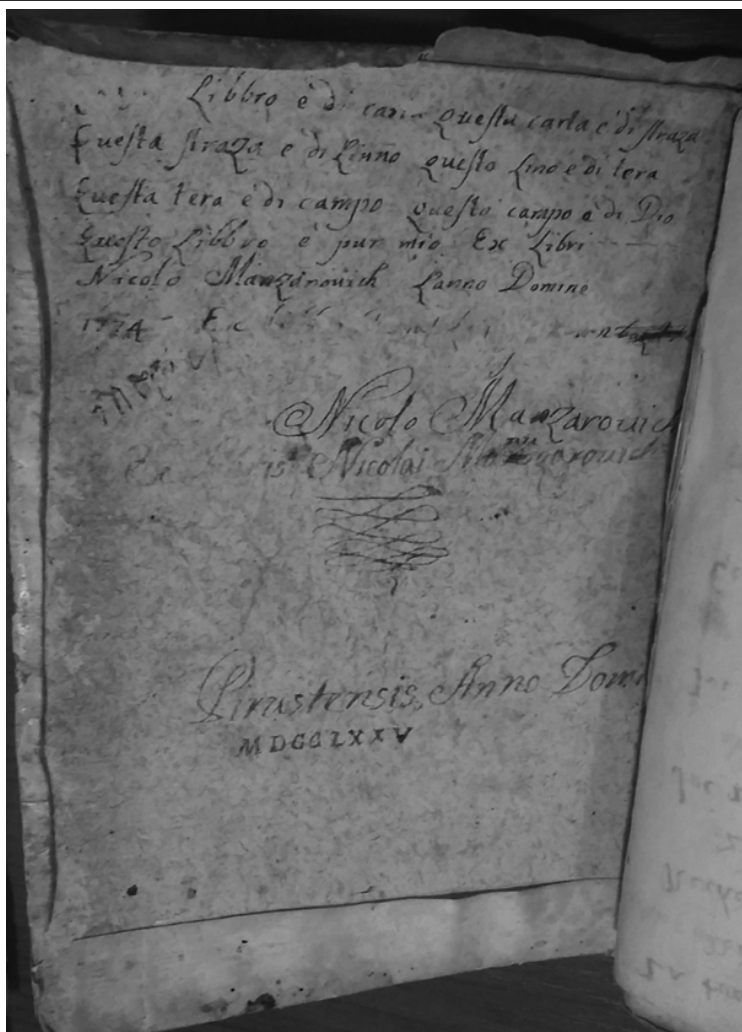
Fonem *ż* bilježi se po pravilu kao *x* (npr. *biexat, blaxene, druxbu, moxe, nixe, oruxie, oxenio, sarexao, straxa, uxexen, xalosne, xena, xiuiet, Xpuxane*). Kako je Nikola Mazarović

fonem *š* označavao i kao *sc* i kao *x*, vjerovatno je prepisivanjem starijega predloška došlo do greške kojom je *x* u značenju *ž* prepisao kao *sc* (=š) jer je to *x* moglo biti i *ž* i *š*. Tome u prilogu nerijetki primjeri tipa *biesci*, *kasceuat*. Ti su oblici u starijem predlošku mogli biti zapisani kao *biexi* i *kaxeuat*, a onda je – kako je *x* = *š*, *ž* – došlo do pogrešne transliteracije.

Kao što se vidi, mnogo je razloga koji nas uvjeravaju u mogućnost da je Nikola Mazarović dobar dio svoje zbirke prepisao iz starijih zbirki, za koje postoji velika mogućnost da i same predstavljaju prijepise ranijih zbornika. Pored onoga što je dosad rečeno, može se navesti još nekoliko pojedinosti. Takva je, recimo, oblik *noichia* u značenju *noćca* ili vjerovatnije *nojca* (jer na nekim mjestima N. Mazarović piše *noiza*). Ako bismo transkribovali *noichia* prema iznijetim pravilima, dobili bismo nepotvrđeni oblika *noića*. Čini se da je lako odgonetnuti kako je došlo do loše zabilježenoga oblika *noichia*. Sigurno je prepisivač Mazarović loše transliterirao iz kakva starijeg predloška riječ *noćca* ili *nojca* koja je mogla biti različito zapisana. Još je jedan očigledan pokazatelj da je Mazarović koristio starije zbirke. Naime, njegove pjesme naslovljene su uglavnom kao *piesna*, ali se dvije razlikuju u naslovu: jedna je naslovljena kao *Pisna od Perasta Baja* (iako u njoj dalje nema ikavizama), a jedna kao *Piessan poslana od Dubroučjana Korčulanima*. Da je drugi naslov prepisan, vidi se ne samo po obliku *piessan*, nego i po *ci* za *č*, što ukazuje na loše transliterirano nekadašnje *ci* za *č*. Takođe, u prvoj od njih javlja se oblik *meghdan* umjesto običnijega Mazarovićeva *medan*. Greške uzrokovane lošom transliteracijom starijih tekstova sasvim su prozirne, recimo, u obliku *od istoci* (u okviru naslova *Piesni Pieuani od Burexigia*) umjesto očekivanoga i uobičajenog *od istoci*.

Namjera nam nije bila da za svaku pojedinu pjesmu pokušamo utvrditi je li prvi put zapisana perom Nikole Mazarovića ili je prepisana iz kakva starijega korpusa. Uostalom, takva bi analiza bila na klimavim nogama s obzirom na to da svi naši usmenoknjiževni zbornici osim zbornika Krsta Mazarovića i Nikole Burovića koji su nedavno objavljeni još uvijek čame neobjavljeni i neproučeni po našim i stranim arhivskim zbirkama, a o nekima se ništa pouzdano i ne zna. No i ovo što

smo naveli, dovoljno je da pokaže da su makar neki djelovi pjesničke zbirke Nikole Mazarovića samo prijepis ranije zapisanih pjesama.

Naglasimo još i to da ova analiza nije obuhvatila četiri pjesme koje nijesu pisane rukom Nikole Mazarovića. Prve dvije se javljaju pod naslovom *Piesna od xenidbe* i *Piesna Bosanska*, obje pisane istom rukom. Obje se pjesme nalaze jedna za

drugom, a nakon druge je talijanski prijevod oba naslova i prijevod nekoliko orijentalizama. Zanimljivo je da je drugi naslov preveden kao *Canzona, non illirici, ma musclimani*. Obje pjesme pripadaju istome pravopisnom maniru, nešto drukčijem od Mazarovićeve i prilično ujednačenijem od njega. Nalaze se na listovima 74–79. Istom rukom pisana je i *Pjesna od izagnanja francuskoga iz Bokke Kotorske* koja se nalazi na listovima 189–196, a na nju se nadovezuju istim rukopisom pisane napomene na talijanskome jeziku („Anotazioni“), počev od poledine lista 196, zaključno s listom 198. Za ta tri sastava, Miroslav Pantić, s pozivom na F. Viskovića, veli da su pisana rukom Joza Matikole-Šilopića i dodaje: „Sve su to umetničke tvorevine, a autor i prvih dveju najverovatnije je sam Šilopić, kao što je sigurno autor trećoj od tih pesama.“⁶ Naša analiza grafije nije uključila ni pjesmu Pava Kamenarovića (1821–1908) koja se nalazi na listu 188 pod nazivom *Piesna Svetoga Tripuna*, koja odaje rukopis trećega zapisivača, a u zbornik je unešena tek 1868. godine.

⁶ Miroslav Pantić, *Književnost na tlu Crne Gore i Boke Kotorske od XVI do XVIII veka*, Srpska književna zadruga, Beograd, 1990, str. 242.

**PRIKAZ GRAFIJSKIH RJEŠENJA
ZA POJEDINE FONEME U ZBORNIKU N. MAZAROVIĆA**

<i>Transliteracija</i>	<i>Transkripcija</i>	<i>Primjer – transliteracija</i>	<i>Primjer – transkripcija</i>
a	a	ta	ta
ar	r vokalno	barso	brzo
e	e	negh	neg
i	i	Trippo	Tripo
i	j	iurix	juriš
ij	i	mij	mi
ÿ	i	tÿ	ti
o	o	ona	ona
u	u	Turzi	Turci
u	v	posouu	pozovu
b	b	tebe	tebe
bb	b	ribba	riba
c	c	Joxicu	Jošicu
c	č	cuddo	čudo
c	k	capetana	kapetana
ch	ck	Uicha	Vicka
ch	ć	mladich	mladić
ch	h	bich	bih
ch	k	Lucha	Luka

chi	ć	chiud	ćud
ck	k	junack	junak
ç	č	maç	mač
ç	ž	çeferdara	žeferdara
çç	č	reççe	reče
çi	č	çiauscia	čauša
çh	čk	mletaçha	mletačka
d	d	tada	tada
dd	d	cuddo	čudo
f	f	fluxte	fušte
g	g	blago	blago
g	đ	geuer	đever
g	ć	gerat	ćerat
g	ž	kapigia	kapižija
gg	g	begga	bega
gg	đ	poggi	pođi
gi	đ	Giurach	Đurać
gi	ć	Bilegia	Bileća
gi	ž	sangiak	sandžak
gh	g	pasmaghe	pašmage
gh	ž	meghdanghie	megdanžije
gl	í	posgli	pošli

gli	í	uegliu	veľu
gn	ń	kgnigha	kńiga
gni	ń	Gnieguxeuich	Ńegušević
h	h	harlo	hrlo
j	j	tuoje	tvoje
j	i	jma	ima
k	k	Kotor	Kotor
ki	ć	kiud	ćud
l	l	uila	vila
l	í	semli	zemľi
ll	l	Gabella	Gabela
li	í	negelie	neđeľe
m	m	mala	mala
mm	m	kammi	kami
n	n	neghge	negđe
nn	n	ranna	rana
p	p	parui	prvi
pp	p	Trippo	Tripo
r	r	gora	gora
rr	r	starre	stare
s	s	Osman	Osman
s	š	pasa	paša

s	z	Bokesi	Bokezi
ss	s	bisser	biser
ss	z	sussa	suza
sc	š	fuscte	fušte
sc	šk	perasci	peraški
sch	šk	puscha	puška
si	ś	siutra	śutra
si	ž	jsiela	izela
ſ	s	ſui	svi
ſ	z	ſbore	zbore
t	t	brata	brata
tt	t	çetta	četa
ti	ć	tia	ća
v	v	viege	vijeće
z	z	zubi	zubi
z	c	aiduzi	ajduci
z	ž	penzer	penžer
zz	c	ozza	oca
x	ž	biexat	bježat
x	š	duxmani	dušmani
x	ž	Oxich	Ožić